

Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний університет ім. К. Д. Ушинського»

Соціально-гуманітарний факультет
Кафедра теорії та методики практичної психології

Методичні рекомендації

для здобувачів вищої освіти
другого (магістерського) рівня

з дисципліни

«ЕТНОПСИХОЛОГІЯ»

ЗІ СПЕЦІАЛЬНОСТІ 053 ПСИХОЛОГІЯ

Автор:

Пивоварчик Ірина Михайлівна

Одеса 2021

УДК: 159.922.4

Рекомендовано до друку за рішенням вченої ради Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського» (*Протокол №10 від 25.03.2021 р.*)

Рецензенти:

Гузенко В.А. кандидат психологічних наук, доцент кафедри психології та соціальної роботи Одеського національного політехнічного університету

Цибух Л. М. кандидат психологічних наук, доцент кафедри теорії та методики практичної психології Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К.Д. Ушинського

Методичні рекомендації з дисципліни «Етнопсихологія» для здобувачів вищої освіти другого (магістерського) рівня зі спеціальності 053 Психологія / Укл. І. М. Пивоварчик. Одеса. Університет Ушинського. 2021. 45 с.

Методичні рекомендації складено відповідно до листа Міністерства освіти і науки України від 09.07.2018 року № 1/9-434 «Щодо рекомендацій з навчально-методичного забезпечення» і містять пояснювальну записку, загальний опис навчальної дисципліни, відображено порядок проведення занять, зміст самостійної роботи з дисципліни «Етнопсихологія», питання до самоконтролю, а також список літератури.

Призначені для здобувачів другого (магістерського) рівня вищої освіти, які навчаються за спеціальністю 053 Психологія.

Пояснювальна записка

В останні роки підвищилася потреба суспільства у висококваліфікованій психологічній допомозі, в етнопсихологах, що володіють знаннями, уміннями й навичками вирішення міжетнічних проблем. Сучасний етнопсихолог повинен досконало знати сутність, структуру й своєрідність етнопсихологічних феноменів, уміти розпізнавати механізми міжетнічного сприйняття, вирішувати етнічні конфлікти, допомагати представникам різних етносів адаптуватися до нового культурного середовища.

У професійній підготовці майбутніх практичних психологів важливе місце посідає формування теоретичних знань та практичних вмінь вирішення етнопсихологічних проблем. Навчальний курс «Етнопсихологія» надає студентам можливість оволодіти психологічними методами, методиками і техніками, які є необхідними для майбутньої професійної діяльності.

Тому, головною метою даних навчально-методичних рекомендацій є, спроба скласти алгоритм підготовки слухачів до занять та активного залучення їх у роботі під час занять.

Навчально-методичні рекомендації слід розглядати як певний крок у впровадженні кредитно-трансферної системи навчання з курсу етнопсихології, безпосереднє використання якого в навчальному процесі, імовірно, може сприяти підвищенню мотивації до навчання та практичної діяльності слухачів та виявить резерви для подальшого вдосконалення змісту курсу.

Таким чином, серед найважливіших завдань даних навчально-методичних рекомендацій є – формування знань, умінь та навичок вільного та осмисленого володіння системою понять етнопсихології, досягнення вільного рівня практичного володіння матеріалом з різних тем, вільне застосування набутих знань та їх постійне вдосконалення у науково-практичній діяльності.

Опис навчальної дисципліни

Найменування показників	Галузь знань, ОПП, спеціальність, рівень вищої освіти	Характеристика навчальної дисципліни	
		денна форма навчання	заочна форма навчання
Кількість кредитів – 4	Галузь знань: 05 «Соціальні та поведінкові науки»	Статус дисципліни: Обов'язкова	
Модулів – 2	Освітньо-професійні програми: Психологія	Мова навчання: українська	
Змістових модулів – 3		Рік підготовки:	
Індивідуальне науково-дослідне завдання: творча робота	Спеціальність: 053 «Психологія»	1 -й	1-й
		Семестр:	
Загальна кількість годин – 120		1 -й	1-й
		Лекції	
		18 год.	4 год.
		Практичні, семінарські	
		18 год.	4 год.
Тижневих годин для денної форми навчання: аудиторних – 2 самостійної роботи студента – 6	Освітній ступінь: другий (магістерський)	Лабораторні	
		0 год.	0 год.
		Самостійна робота	
		74 год.	102 год.
		Індивідуальні завдання:	
		10 год.	10 год.
		Вид контролю: екзамен	

Мета та завдання навчальної дисципліни

Дисципліна «Етнопсихологія» є одним з інтегративних елементів професійної освіти студентів-психологів, який дає можливість розширити круг знань, вмінь і навичок майбутніх фахівців. Зміст і технологія викладення дисципліни системно-комунікативним методом спрямовані на розкриття і засвоєння студентами основних проблем етнопсихології.

Метою навчальної дисципліни “Етнопсихологія” є формування у студентів інтересу до пізнання та навички первинного аналізу етнопсихологічної специфіки індивідуальної та групової поведінки людей.

Основними завданнями вивчення навчальної дисципліни «Етнопсихологія» є:

- Систематизація уявлень відносно впливу культури на психологічний розвиток людини в процесі інкультурації, на формування певного типу

особистості, на специфіку норм, правил та статево-рольової поведінки індивіда в культурі.

- Удосконалення в студентів спеціальних етнопсихологічних знань, їх трансформація у практичну площину.

Формування навичок етнопсихологічного аналізу соціальних ситуацій та взаємодій у них з урахуванням довгострокових наслідків

Передумови для вивчення дисципліни. Навчальна дисципліна «Етнопсихологія» вивчається на основі теоретичних знань і практичних умінь, що студенти засвоїли із передбачених програмою базових курсів «Загальна психологія», «Соціальна психологія», «Психодіагностика», «Основи психологічного консультування».

Очікувані програмні результати навчання:

ПРН07. Доступно й аргументовано представляти результати досліджень у писемній та усній формах, брати участь у фахових дискусіях

ПРН09. Вирішувати етичні дилеми з опорою на норми закону, етичні принципи та загальнолюдські цінності

ПРН11. Здійснювати адаптацію та модифікацію існуючих наукових підходів і методів до конкретних ситуацій професійної діяльності

ПРН12. Оцінювати з позицій психологічної рефлексії впливи і ризики інформаційного середовища з подальшою ефективною протидією їх негативним наслідкам

Очікувані результати навчання дисципліни:

Здобувач освіти:

- Знає теоретико-методологічні засади становлення та розвитку етнопсихології.
- Визначає основні чинники диференціації народів.
- Визначає етнічну ідентичність. Пояснює різницю між етнічною свідомістю та самосвідомістю.
- Знає етнопсихологічні аспекти особистості.
- Описує національний характер та ментальність
- Пояснює психологію міжетнічних конфліктів

Здобувач вищої освіти вміє:

- Аналізувати специфіку соціальних та етнічних стереотипів, упереджень.
- Розробляти рекомендації щодо зміни наявних небажаних соціальних, етнічних стереотипів, упереджень.
- Використовувати психологічні методи аналізу основних життєвих потреб вимушених мігрантів, інших проблемних соціальних та етнічних груп.
- Забезпечувати роботу системи психологічних служб, що здійснюють допомогу населенню.

Унаслідок досягнення результатів навчання здобувачі вищої освіти у контексті змісту навчальної дисципліни мають опанувати наступні **компетентності:**

Інтегральна компетентність: здатність вирішувати складні завдання і проблеми у процесі навчання та професійної діяльності у галузі психології, що

передбачає проведення досліджень та/або здійснення інновацій і характеризується комплексністю та невизначеністю умов і вимог, здатність до критичного аналізу і протидії впливам інформаційного середовища.

загальні компетентності (ЗК)

ЗК5. Цінування та повага різноманітності та мультикультурності.

ЗК6. Здатність діяти на основі етичних міркувань (мотивів).

ЗК7. Здатність діяти соціально відповідально та свідомо.

ЗК9. Здатність мотивувати людей та рухатися до спільної мети.

ЗК 11. Здатність до аналізу інформаційного середовища та рефлексія його впливів.

спеціальні компетентності (СК)

СК6. Здатність ефективно взаємодіяти з колегами в моно- та мультидисциплінарних командах.

СК9. Здатність дотримуватися у фаховій діяльності норм професійної етики та керуватися загальнолюдськими цінностями.

Міждисциплінарні зв'язки: Етнопсихологія як наука тісно пов'язана з етнографією, антропологією, соціальною психологією, соціологією, культурологією та історією.

Основний зміст навчальної дисципліни

Змістовий модуль 1. Теоретико-методологічні засади етнопсихології

Тема 1. Етнопсихологія як наука.

Етнопсихологія: поняття та проблеми. Предмет, об'єкт та основні завдання етнопсихології. Функції етнічної психології. Зв'язок етнопсихології з іншими науками. Основні розділи етнопсихології.

Тема 2. Методологічні засади етнопсихологічного дослідження.

Методологічні принципи етнопсихології. Класифікація методів, що використовуються в етнічній психології. Обсерваційні методи. Діагностичні та експериментальні методи. Біографічні та праксиметричні методи.

Тема 3. Історія становлення етнопсихології.

Стародавній світ та дослідження відмінностей між народами. Історія становлення етнопсихології у контексті європейської культури. Сучасна західна етнічна психологія. Становлення вітчизняної етнопсихології (дореволюційний період). Вітчизняна етнічна психологія ХХ століття.

Змістовий модуль 2. Психологічні характеристики етнофорів

Тема 4. Культура як основний чинник диференціації народів.

Етносфера Землі: племена, народи, нації. Географічний опис етносфери. Господарсько-культурний опис етносфери. Антропологічний опис етносфери. Конфесійний опис етносфери. Лінгвістичний опис етносфери. Культура та історія. Роль етнічної культури в процесі формування етносу. Сфери культурних дій. Етнічні функції культури.

Тема 5. Етнопсихологічні аспекти особистості.

Психологічний зміст національного характеру, темпераменту етнофорів. Національні почуття та настрої. та ментальність. Етнічна ідентичність особистості. Етнічна свідомість та самосвідомість.

Тема 6. Класифікація національно-культурних чинників спілкування.

Етнічні відмінності у спілкуванні. Поняття про етнопсихолінгвістику. Експериментальне вивчення мови і етнічних особливостей психіки.

Змістовий модуль 3. Соціально-психологічні особливості міжособистісних та міжетнічних відносин

Тема 7. Психологія міжетнічних відносин.

Психологія міжетнічних відносин. Детермінанти етнічної поведінки. Міжетнічна диспозиція. Міжетнічні стереотипи (авто стереотипи, гетеро стереотипи). Міжетнічна експектація.

Тема 8. Міжетнічні конфлікти.

Природа та детермінанти міжетнічних конфліктів. Модальність міжетнічних конфліктів. Типологія міжетнічних конфліктів та шляхи їх вирішення. Специфіка етнічного тероризма.

Модуль 2 Навчально-дослідне завдання

Виконання творчої роботи.

Теми практичних занять

Практичне заняття № 1. (2 год.)

Тема: Етнопсихологія як наука.

Мета вивчення: поглибити та узагальнити знання студентів про специфіку етнопсихології, її основні функції, методологічні принципи та методи. Етапи становлення та розвитку; формувати навички ведення дискусії.

Попередня підготовка до заняття.

I. Питання для підготовки до практичного заняття.

1. Етнопсихологія: поняття та проблеми;
2. Предмет та об'єкт етнопсихології;
3. Основні завдання та функції етнопсихології;
4. Зв'язок етнопсихології з іншими науками;
5. Основні розділи етнопсихології.

Література:

1. Данилюк І.В. Етнічна психологія як галузь наукового знання: монографія. К.: Самміт Книга, 2010. 432с.
2. Кузнєцова Т.В. Психологія культури: (Психол.-філос.аналіз): Курс лекцій. К.: МАУП, 2006. 152 с.
3. Резников Е.Н. Теоретические и методологические проблемы этнической психологии: монография. Мн.: Изд. центр БГУ, 2006. 440с.
4. Резников Е.Н. Теоретические и методологические проблемы этнической психологии: монография. Мн.: Изд. центр БГУ, 2006. 440с.
5. Шпет Г.Г. Введение в этническую психологию. СПб., 1996.

II. Скласти глосарій етнопсихологічних термінів:

Етнопсихологія, етнологія, етнографія, етнокультурологія, етносоціологія, етнопедагогіка, етнолінгвістика, предмет етнопсихології.

Аудиторна робота.

I. Дискусія

Магістрам пропонується три запитання, на які вони повинні дати аргументовану відповідь. Обмін думок організується у формі дискусії.

1. Психологія етносів, націй та народностей (етнопсихологія) - це особлива галузь соціально-психологічних знань, яка відображає реально існуючу систему почуттів, настроїв, думок, традицій, звичаїв тощо, які вирізняють кожну націю з-поміж інших, а також особливості її мови, культури, господарського та побутового устрою.

Для чого у практичній діяльності людини необхідне вивчення, знання і врахування національної психології? (вказіть не менше п'яти аргументів-цілей)?

Чи потрібне спеціальне вивчення психології корінного населення керівником (вихователем, педагогом, психологом, менеджером тощо), який також є його представником (наприклад, українець, який працює з українцями, вивчає українську національну психологію)? Відповідь обґрунтуйте.

2. У чому полягає значення етнічної психології та її місце в психологічній науці?
3. Яке прикладне значення етнічної психології для професійної діяльності керівника, педагога, практичного психолога та інших представників соціономічних професій?

Підбиття підсумків заняття.

Практичне заняття № 2 (2год.)

Тема: **Методологічні засади етнопсихологічного дослідження**

Мета вивчення: узагальнити знання студентів про методологічні принципи та методи етнопсихологічного дослідження.

Попередня підготовка до заняття.

I. Питання для підготовки до практичного заняття.

1. Методологічні принципи етнопсихології;
2. Основні методи етнопсихології;
3. Природний експеримент в етнопсихології;
4. Лабораторний експеримент в етнопсихології;
5. Метод інтерв'ю як засіб побудови моделі етнічних ситуацій.

Література:

1. Данилюк І.В. Етнічна психологія як галузь наукового знання. К.: Самміт Книга, 2010. 432с.
2. Кузнєцова Т.В. Психологія культури: (Психол.-філос.аналіз): Курс лекцій. К.: МАУП, 2006. 152 с.
3. Резников Е.Н. Теоретические и методологические проблемы этнической психологии: монография. Мн.: Изд. центр БГУ, 2006. 440с.
4. Резников Е.Н. Теоретические и методологические проблемы этнической психологии: монография. Мн.: Изд. центр БГУ, 2006. 440с.
5. Шпет Г.Г. Введение в этническую психологию. СПб., 1996.

Аудиторна робота.

I. Обговорення питань згідно з планом практичного заняття

міні-дповіді на запропоновані питання: (методологічні принципи та підходи до розуміння сутності етнопсихологічних явищ; основні та додаткові методи етнопсихологічних досліджень; валідність та надійність етнопсихологічного дослідження).

II. Само презентація

за допомогою додаткової літератури розповісти про розроблення, проведення та результати досліджень провідних етнопсихологів.

Підбиття підсумків заняття.

Практичне заняття № 3 (2год.)

Тема: Історія становлення етнопсихології

1. Стародавній світ і дослідження відмінностей між народами;
2. Європейські вчені про психологію народів (середина XVIII - перша пол. XIX ст.);
3. Друга половина XIX ст. - становлення етнічної психології.
4. Етнопсихологічні дослідження в Росії та Україні;
5. Етнічна психологія 20-30-х років XX ст. та її дискредитація.

Література:

1. Гнатенко П.И. Национальная психология. Днепропетровск, 2000.
2. Киричук О.В. Ментальність: сутність, функції, генез. Ментальність. Духовність. Саморозвиток особистості: Тези доп.та матеріали Міжнар.наук.практ.коф. К.: Луцьк, 1994. С.7-20.
3. Львовичкіна А.М. Етнопсихологія. К.: МАУП, 2002. 144 с.
4. Нежурина-Кузничная Н. Ю. Популярная этнопсихология. Мн.: Харвест, 2004. 384 с.

Аудиторна робота.

I. Робота у підгрупах

Скласти структурно-логічну схему розвитку та становлення етнопсихології як самостійної галузі знань.

II. Розв'язання психологічних завдань:

1. Охарактеризуйте підхід Геродота до пояснення чинників етнічних відмінностей у такому висловленні:

«Подібно до того, як небо в Єгипті інше, і як річка у них відрізняється певними природними властивостями у порівнянні з іншими річками, так і звичаї й норів єгиптян майже в усіх відношеннях протилежні до норіву та звичаїв в інших народів»

2. Проаналізуйте підхід Ш.Монтеск'є до пояснення чинників етнічних відмінностей, що представлений у такому висловлюванні:

«Чимало речей управляють людьми: клімат, релігія, закони, принципи управління, зразки давнини, мораль, звичаї... над дикунами володарює переважно природа і клімат..., китайцями управляють звичаї, а в Японії тиранічна влада належить законам...».

Зазначте схожість та відмінності у підходах Геродота та Ш.Монтеск'є щодо пояснення чинників етнічних відмінностей.

3. Прокоментуйте такі слова М.Бердяєва:

«Ані раса, ані територія, ані мова, ані релігія не є ознаками, які визначають національність, хоча всі вони відіграють ту чи іншу роль у її визначенні. Національність - це складне історичне утворення, яке з'являється у результаті кровного змішування рас і племен, багатьох перерозподілів земель, з якими вона

пов'язує свою долю і духовно-культурного процесу, що створює духовне обличчя».

Висловіть власну думку щодо цих національних ознак.

4. Проаналізуйте такі рядки з автобіографії Л. Толстого з позиції представників концепції «Культура і особистість»:

"Я зв'язаний, мені хочеться випростати руки, і я не можу цього зробити. Я кричу, плачу, і мені самому неприємний мій крик, але я не можу зупинитися... Я волюю свободи; вона нікому не заважає, і мене не турбує. їм (дорослим) мене шкода, і вони зв'язують мене, і я, кому все так цікаво, я слабкий, а вони сильні".

5. У великій сім'ї, як зазначає М.Мід, дитина може розраховувати на турботу з боку багатьох родичів, однак з першого місяця життя її передають з одних випадкових жіночих рук до інших і вона «засвоює такий урок: не симпатизуй дуже сильно жодній людині не пов'язуй дуже великих очікувань з жодним своїм родичем».

З позиції представників концепції "Культура і особистість" вкажіть, які риси характеру формуватимуться у цієї дитини? Відповідь поясніть.

Підбиття підсумків заняття.

Практичне заняття № 4 (2год.)

Тема: **Культура як основний чинник диференціації народів**

Мета вивчення: поглибити та узагальнити знання студентів про етносферу, про роль історії та культури в процесі формування етносу. формувати вміння та навички роботи в групі, ведення дискусії, відстоювати свої думки та позиції.

Попередня підготовка до заняття.

I. Питання для підготовки до практичного заняття.

1. Культура як психологічне поняття.
2. Чинники розвитку культури.
3. Функції культури.
4. Взаємозв'язок між культурою та етносом.

Література:

1. Гумилев Л.Н. От Руси к Россиию М.: Издательство АСТ, 2002.
2. Крысько В.Г. Этническая психология. Учебное пособие Серия: Высшее профессиональное образование. Издательство: Академия, 2008 г. 320 с.
3. Кузнєцова Т.В. Психология культуры. Курс лекцій. К.: МАУП, 2006. 152 с.
4. Львовчкіна А.М. Етнопсихология: Навч. Посібник. К.: МАУП, 2002. 144с.
5. Савицька О.В., Співак Л.М. Етнопсихология: Навч.посібн. К.: Каравела, 2011. 264 с.
6. Стефаненко Т. Этнопсихология: Учеб. для высших учебных заведений. М., 2000.
7. Сухарев В., Сухарев М. Психология народов и наций. Днепропетровск: Сталкер, 1997.

II. Скласти глосарій етнопсихологічних термінів:

Аккультурація, гомеостаз, гомеостатичний етнос, етногенез, етнос, етносфера, етнофор, етнонім, етнічна група, етнізація, етнонім, динамічний етнос, звичаї, історична пам'ять етносу, культура, культурний спадок, культурна трансмісія, народ, народність, нація, пасіонарність, плем'я, полі модальне суспільство, расизм, традиції, субетнос.

Аудиторна робота.

I. Обговорення питань згідно з планом практичного заняття

Міні-доповіді на запропоновані питання: (на прикладі будь-якого етносу розповісти про його життєвий цикл; на конкретних прикладах продемонструвати недоліки та переваги кожного типу зв'язку між етносами; порівняти форми етнічного об'єднання та навести приклади; розкрити конфесіональну своєрідність етнічних спільнот; описати етнолінгвістичний портрет конкретної спільноти та ін.).

II. Круглий стіл

Магістрам пропонується три теми, які пропонується обговорити спираючись на різні точки зору або аналіз життєвих ситуацій. Обмін думок організується у форматі круглого столу.

«Культурна еволюція: аргументи «за» і «проти»».

«Роль етнічності та культури в житті людини».

«Найперспективніші напрямки етнопсихологічних досліджень»

III. Самопрезентація

за допомогою додаткової літератури описати етносферу певної спільноти (за вибором).

Підбиття підсумків заняття.

Практичне заняття № 5-6 (4 год.)

Тема: **Етнопсихологічні аспекти особистості**

Мета: розширити та узагальнити знання студентів про етнічну самосвідомість та етнічну ідентичність людини; формувати вміння та навички роботи в групі, відстоювати свої думки та позиції; розвивати дослідницькі вміння; ознайомити студентів з елементами тренінгу етнічної ідентичності.

Попередня підготовка до заняття

I. Питання для підготовки до практичного заняття

1. Поняття та етапи становлення етнічної ідентичності.
2. Архетипічність, ментальність.
3. Співвідношення понять «Етнічна свідомість» та «Етнічна самосвідомість».
4. Психологічний зміст національного характеру, темпераменту етнофорів.
5. Національні почуття та настрої.

Література:

1. Львовичкіна А.М. Етнопсихологія: Навч. Посібник. К.: МАУП, 2002. 144с.
2. Савицька О.В., Співак Л.М. Етнопсихологія: Навч.посібн. К.: Каравела, 2011. 264 с.
3. Гнатенко П.И. Национальная психология. Днепропетровск, 2000.
4. Губко О. Психологія українського народу: Наук. Дослідження: В 4 кн. Психологічний склад праукраїнської народності. Кн. 1. 400с.
5. Кривонос І.В. До джерел української етнопсихології. *Педагогіка і психологія*. 2007. № 2. С. 119-125
6. Кривонос І.В. Методика реконструювання українського національного характеру за творами художньої літератури. *Практична психологія та соціальна робота*. 2007. № 7. С. 62-68
7. Кривонос І.В. Проблема визначення національного характеру в системі етнопсихологічних понять. *Наука і освіта*. 2009. № 3. С. 21-26
8. Куєвда В. Національні психотипи у творчості Т. Шевченка. (Початок) *Практична психологія та соціальна робота*. 2007. № 11. С. 52-57
9. Туріщева Л.В. Які ми? Етнопсихологічна характеристика українців. *Історія та правознавство*. 2009. № 2. С. 2-5

II. Скласти глосарій етнопсихологічних термінів:

етнічна ідентичність, етнічна ідентифікація, етнічна свідомість, етнічна самосвідомість, національна самосвідомість, національна самооцінка, почуття національної гідності, архетип, ментальність, національний характер, національні почуття, етноцентризм, етнічна установка, етнічні стереотипи.

Аудиторна робота.

I. Тьюторіал. Виконання вправ з тренінгу етнічної ідентичності (М.Ю.Чібісова)
Вправа "ХТО Я?"

Матеріали та обладнання: олівець, папір.

Інструкція. "Напишіть не менше 10-ти і не більше 20-ти відповідей на запитання "Хто Я?"

Після закінчення роботи, на виконання якої дається 10-15 хвилин, кожен студент називає своє ім'я і зачитує не більше трьох відповідей.

Обговорення відповідей

Які сторони соціальної ідентичності виявилися для кожного студента найбільш значущими (зазвичай, ці відповіді записані першими)?

Чи були з-поміж відповідей такі поняття, які відносяться до етнічної ідентичності? Якщо так, то який ранг їм було надано? Чи задумувалися Ви над тим, що це означає? Якщо так, то в яких ситуаціях?

Вправа "ЯК ЛЮДИ УСВІДОМЛЮЮТЬ ЗВ'ЯЗОК ЗІ СВОЇМ НАРОДОМ"

Матеріали та обладнання: стиплер, олівці, паперова "квітка", текст опитувальника.

Хід роботи

1 етап

Академічну групу необхідно поділити на мікрогрупи з 3-5 студентів.

Кожний студент отримує картку із завданням закінчити такі речення:

Як представник свого народу я...

На відміну від більшості представників свого народу я...

Я відчуваю належність до свого народу, коли...

Бути представником свого народу для мене означає...

У мікрогрупах студенти зачитують закінчення речень, аналізують їх і виокремлюють ознаки, необхідні для усвідомлення своєї ідентичності.

Після закінчення роботи у мікрогрупах, її результати повідомляються усім. Усі ознаки усвідомлення своєї ідентичності записуються на аркушах паперу, що вирізані у вигляді пелюсток, і за допомогою скотчу чи степлера прикріплюються до круга, у центрі якого написано слова: "етнічна ідентичність". Таким чином, у результаті цієї роботи отримують "квітку" етнічної ідентичності.

2 етап

Кожна мікрогрупа отримує список компонентів етнічної ідентичності, аналізує його, вибирає найбільш значущі компоненти і, за потреби, додає пелюстки до "квітки".

Ознаки етнічної групи:

- усвідомлення себе як групи;
- усвідомлення своїх відмінностей від інших;
- мова;
- біологічні ознаки, спільне походження; " територія проживання;
- культура, традиції;
- сімейний та побутовий устрій.

Бути представником свого народу означає:

- вживати та вміти готувати національні страви;
- знати рідну мову;
- дивитися фільми чи телевізійні програми на рідній мові або які присвячені своєму народові;
- відзначати національні свята;
- купувати чи мати вдома традиційні предмети;
- носити або мати вдома національний одяг;
- слухати, знати народну музику;
- вивчати танці свого народу;
- використовувати і вивчати методи народної медицини;
- відвідувати релігійні служби, дотримуватися релігійних обрядів;
- брати участь в політичних або соціальних подіях, які пов'язані зі своїм народом;
- належати до національно-культурної організації;
- займатися традиційним видом спорту;
- займатися традиційними мистецтвами;
- вивчати історію і культуру свого народу;
- поділяти цінності свого народу;
- мати психологічні характеристики, притаманні своєму народові;
- жити на одній території з представниками свого народу;
- жити на землі своїх предків.

Обговорення результатів роботи

II. Диспут.

Магістрам пропонується три запитання, на які вони повинні дати аргументовану відповідь. Обмін думок організується у формі диспуту.

«*Національний характер - міф чи реальність?*»

«*Чи існують національні цінності українського народу?*»

«*Архетипи українського народу*»

III. Робота у підгрупах.

Хід роботи. Академічну групу необхідно поділити на мікрогрупи з 3-5 студентів. Кожна мікрогрупа отримує картку із запитаннями для обговорення.

Запитання для обговорення:

1. Побудуйте систему логічних доказів підтверджують або спростовують тезу про те, що Україна є нацією

2. Навіщо людині потрібна етнічна ідентичність?

3. Чи може змінюватися етнічна ідентичність?

4. Чи пов'язані між собою етнічна ідентичність і громадянство? У чому полягає цей зв'язок?

5. Осмислите фактори, які могли б служити передумовами об'єднання націй у майбутньому.

Викладачем організується обговорення у такий спосіб: кожна група зачитує запитання і відповіді на них. Студенти з інших висловлюються з приводу почутого, ставлять запитання. Після закінчення обговорення студенти роблять висновки.

IV. Тестування.

Виконання психодіагностичних тестів на визначення уявлень про себе та про інших тест Т.Лірі, методика «Тип етнічної ідентичності» (Г.У.Солдатова, С.В.Рижова)

Підбиття підсумків заняття.

Практичне заняття № 7 (2год.)

Тема: Національно-культурна специфіка мовленнєвого спілкування

Мета: навчати розпізнавати національну специфіку мовленнєвого спілкування та визначати національно-культурні чинники, що впливають на її формування.

1. Специфіка мовленнєвого спілкування етносів

2. Класифікація національно-культурних чинників спілкування

Попередня підготовка до заняття

I. Питання для підготовки до практичного заняття

1. Визначення мови, мовлення, спілкування.

2. Характеристика груп чинників, що обумовлюють етнічну специфіку спілкування.

3. Рівні етнічних відмінностей мовленнєвого спілкування.

II. Скласти глосарій етнопсихологічних термінів:

Мова, мовлення, спілкування

Література:

1. Бобир О. В. Етикет учителя. К. : Слово, 2009. С. 2–23.
2. Мацюк З. Українська мова професійного спрямування. К. : Каравела, 2008. С. 3–234.
3. Мацько Л. І. Культура фахової мови. К. : ВЦ «Академія», 2007. С. 2– 256.
4. Радевич-Винницький Я. Етикет і культура спілкування. К. : Знання, 2006. С. 17–33.
5. Семенов О. М. Культура наукової української мови. К. : «Академвидав», 2010. С. 43–59. 45.

Аудиторна робота.

І. Обговорення питань згідно з планом практичного заняття

Міні-дповіді на запропоновані питання: (на прикладі будь-якого етносу розповісти про специфіку мовленнєвого спілкування; на конкретних прикладах продемонструвати та порівняти особливості спілкування представників різних етносів; розкрити чинники, що обумовлюють етнічні особливості спілкування; описати рівні етнічних відмінностей мовленнєвого спілкування та ін.).

ІІ. Диспут

Магістрам пропонується відеоролик, за сюжетом якого вони повинні дати аргументовану відповідь. Обмін думок організується у формі диспуту.

<https://www.youtube.com/watch?v=K4NJOCUHFIU&t=16s>

Підбиття підсумків заняття.

Практичне заняття № 8 (2год.)

Тема: **Психологія міжетнічних відносин**

Мета: навчати розпізнавати етнопсихологічні явища за їх описом; формувати в студентів вміння узагальнювати інформацію, організовувати і проводити етнопсихологічні тренінгові заняття; формувати вміння та навички роботи в групі, відстоювати свої думки та позиції; розвивати дослідницькі вміння; ознайомити студентів з елементами тренінгу етнічної ідентичності.

Попередня підготовка до заняття

І. Питання для підготовки до практичного заняття

1. Психологія міжетнічних відносин.
2. Детермінанти етнічної поведінки (Міжетнічна диспозиція. Міжетнічні стереотипи (авто стереотипи, гетеро стереотипи). Міжетнічна експектація).
3. Основні типи та етапи розвитку міжетнічних відносин.
4. Етноцентризм як механізм між групового сприйняття.

Література:

1. Гнатенко П.И., Павленко В.Н. Этнические установки и этнические стереотипы.— Днепропетровск, 1995.
2. Крысько В.Г. Этническая психология. Учебное пособие Серия: Высшее

профессиональное образование. Издательство: Академия, 2008 г. - 320 с.

3. Львовичкіна А.М. Етнопсихологія: Навч. Посібник. – К.: МАУП, 2002. – 144с.
4. Савицька О.В., Співак Л.М. Етнопсихологія: Навч.посібн. – К.: Каравела, 2011. - 264 с.
5. Стефаненко Т. Этнопсихология: Учеб. для высших учебных заведений. — М., 2000.
6. Этнопсихологические проблемы вчера и сегодня: Хрестоматия / Сост. К.В.Сельченко. – Мн.: Харвест, 2004.

II. Скласти глосарій етнопсихологічних термінів:

Асиміляція, деетнізація, дивергенція етнічна, дискримінація, імміграція, космополітизм, міжетнічна комунікація, етноцентризм, етнічна установка, етнічна меншість, націоналізм, етнічні стереотипи, об'єктивна етнопсихологічна маргінальність, расизм, рееміграція, сегрегація, сепаратизм, шовінізм, етнічні експектації, етнічний маргінал.

Аудиторна робота.

I. Тестування.

виконання психодіагностичних тестів на визначення рівня та типу адаптації емігрантів до нового соціокультурного середовища (тест Л.В.Янковського), рівня та спрямованості емпатії (опитувальник Юсупова), етнічних стереотипів (діагностичний тест відношень (тест Г.У. Кцовой-Солдатовой)).

II. Тьюторіал. Виконання тренінгових вправ Вправа «ЛАНЦЮЖОК СТЕРЕОТИПІВ» (О.Є. Хухлаев)

Мета: усвідомлення стереотипів міжкультурної взаємодії.

Хід вправи

Студенти стають у коло, в центрі якого навприсядки, в незручній позі, розміщується один з них. Студент з центра кола обирає певну етнічну групу. Після цього кожному студенту з кола необхідно висловитися щодо цієї етнічної групи. Такими висловлюваннями можуть бути які-небудь психологічні характеристики, розповіді, анекдоти, описи літературних образів її представників.

Роль у центрі виконують усі студенти по черзі, обираючи різні етнічні групи.

Після закінчення вправи організовується її обговорення за такими питаннями:

1. Що Ви відчули, перебуваючи у ролі представника етнічної меншини?
2. Що Ви відчули, перебуваючи у ролі представника етнічної більшості?
3. Чи погоджуєтесь Ви з висловлюваннями, які Вам були адресовані?
4. Чи хотілося Вам відповісти на ці висловлювання?
5. Чи хотіли б Ви стати представником зіграного Вами народу?
6. Що нового про цей народ Ви сьогодні дізналися?

Вправа «ЗА І ПРОТИ» (М.Ю. Чібісова)

Мета: виявити користь і шкоду етнічних стереотипів.

Хід вправи

Студенти по черзі висловлюються щодо позитивного і негативного впливу етнічних стереотипів на життя суспільства і людини, закінчуючи такі речення:

«Стереотипи необхідні тому, що...»;

«Стереотипи заважають, оскільки...».

Викладач організовує обговорення висловлювань.

Вправа «СІНКВЕЙН»

Мета: розвивати у студентів здатність резюмувати інформацію.

Хід вправи

Викладач пояснює, що сінквейн - це такий вірш, який складається з коротких висловлювань і потребує вміння синтезувати інформацію. Слово для назви вірша запозичене з французької мови.

Сінквейн - це вірш, який містить п'ять рядків.

Перший рядок - іменник, який є темою чи назвою віршу.

Другий рядок - два прикметника згідно з темою.

Третій рядок - три дієслова згідно з темою.

Четвертий рядок - висловлювання з чотирьох слів, у якому виявляється ставлення до іменника.

П'ятий рядок - резюме згідно з темою (одне слово чи словосполучення).

Для складання сінквейну студентам пропонується обрати одну з таких тем: нація, етноцентризм, толерантність, архетип.

Кожен зі студентів пише сінквейн на окремому аркуші. Після закінчення роботи сінквейни зачитуються і складається один спільний сінквейн.

Підбиття підсумків заняття

Практичне заняття № 9 (2год.)

Тема: Міжетнічні конфлікти

Мета: ознайомити студентів з чинниками міжетнічних конфліктів і шляхами їх врегулювання; розвивати у студентів навички синтезування інформації, формувати навички дослідницької роботи.

Попередня підготовка до заняття

I. Питання для підготовки до практичного заняття

1. Природа та детермінанти міжетнічних конфліктів.
2. Модальність міжетнічних конфліктів.
3. Типологія міжетнічних конфліктів та шляхи їх вирішення.
4. Специфіка етнічного тероризма.

Література:

1. Крысько В.Г. Этническая психология. Учебное пособие Серия: Высшее профессиональное образование. Издательство: Академия, 2008 г. - 320 с.
2. Львовичкіна А.М. Етнопсихологія: Навч. Посібник. – К.: МАУП, 2002. – 144с.

3. Савицька О.В., Співак Л.М. Етнопсихологія: Навч. посібн. – К.: Каравела, 2011. – 264 с.
4. Солдатенко В.Ф., Крижанівський В. П., Левенець Ю. А. Українська ідея: Істор. нарис. — К.: Наук, думка, 1995.
5. Стефаненко Т. Этнопсихология: Учеб. для высших учебных заведений. — М., 2000.
6. Сухарев А.В. Этнофункциональный подход к проблеме психопрофилактики и воспитания // Вопросы психологии. — 1996. — № 4. — С. 81-92.
7. Цюрупа М.В. Основи конфліктології та теорії переговорів: Навчальний посібник. – К.: Кондор, 2004. – 172 с.
8. Этнопсихологические проблемы вчера и сегодня: Хрестоматия / Сост. К.В.Сельченко. – Мн.: Харвест, 2004.

II. Скласти глосарій етнопсихологічних термінів:

міжетнічний конфлікт, соціально-економічні конфлікти, етно-територіальні конфлікти, етнодемографічні конфлікти, еміграція, геноцид, депортація, терор, нейтралізація конфлікту, шовінізм, націоналізм.

Аудиторна робота.

I. Дискусія

Магістрам пропонується чотири запитання, на які вони повинні дати аргументовану відповідь. Обмін думок організується у формі дискусії.

«Етнокультурні коріння сучасного тероризму»

«Психологічні коріння етнічної та расової нетерпимості»

«Методи, шляхи (стратегії) підвищення етнічної толерантності».

««Розріз або шов?» - етнічна самоідентифікація нащадків змішаних шлюбів».

II. Тестування:

виконання психодіагностичних тестів на визначення агресивності (опитувальник Л.Г. Почебут), відношення до певної національності (Шкала соціальної дистанції (варіант Л.Г. Почебут))

III. Ділова гра «АДСЬКІ БАШТИ»

Мета: ознайомити студентів з чинниками конфліктів, які пов'язані з комунікативними бар'єрами та чинниками, що сприяють і заважають формуванню групи.

За допомогою цієї гри моделюється конфлікт, який зумовлено комунікативними бар'єрами. Чинником розвитку таких бар'єрів є небажання враховувати інші погляди у зв'язку з переконаннями істинності лише власного світосприйняття.

Хід гри

1. Вибирається команда з шести учасників.

2. Команда отримує набір деталей "Лего". Інструкція: "Побудувати башту за інструкцією на картці".

3. Кожному учаснику команди дають картку з описом башти. Водночас, акцентується увага на тому, що цією інформацією не

можна ділитися з іншими учасниками команди. Гра відбувається без розмов.

4. За командою викладача гра розпочинається.

Інструкції на картках:

- 1) башта повинна складатися з 20 блоків;
- 2) башта повинна мати висоту в 10 рівнів;
- 3) башта повинна бути побудована лише з білих, червоних і жовтих "цеглин";
- 4) башта повинна бути побудована лише з синіх і жовтих "цеглин";
- 5) шостий рівень башти повинен відрізнятися за кольором від інших;
- 6) башту повинні побудувати саме Ви. Якщо за "цеглини" візьмуться інші учасники команди, то зупиніть їх і наполягайте на тому, що Ви побудуєте башту самостійно.

Водночас інші студенти спостерігають за діяльністю групи. Результати спостереження необхідно вносити до протоколу. Після закінчення роботи організовується таке обговорення:

1. Чи досягнуто мети спільної діяльності? Відповідь поясніть.
2. Чи ефективними були обрані учасниками гри стратегії діяльності?
3. Чому виникали конфлікти? Як вони вирішувалися? Які стратегії діяльності в конфліктних ситуаціях було обрано учасниками гри?

Підбиття підсумків заняття

Самостійна робота (20 год.)

Протягом навчального семестру слухачам необхідно готуючись до кожного заняття вести тематичний тезаурус (упорядкований комплекс базових понять за дисципліною) зміст якого визначається на кожному лекційному занятті. (4 год.)

Готуючись до тем №1, 2, 5 слухачам необхідно підготувати есе на запропоновані теми. З метою уникнення плутанини у розумінні завдання в межах нашої дисципліни під есе ми розуміємо прозаїчний твір невеликого обсягу і вільної композиції, що виражає індивідуальні враження та міркування з конкретного приводу чи питання і явно не претендує на визначальне або вичерпне трактування предмета.

Слово "есе" увійшло в українську мову з французької та історично сходить до латинського слова *exagium* (зважування). Французьке *еззаї* можна буквально перекласти словами досвід, проба, спроба, начерк, нарис.

Можна виділити деякі загальні ознаки (особливості) есе, які зазвичай перераховуються в енциклопедіях і словниках:

1. невеликий обсяг

Будь-яких жорстких меж, звичайно, не існує. Обсяг - від трьох до семи сторінок комп'ютерного тексту. Наприклад, у Гарвардській школі бізнесу часто пишуться есе всього на двох сторінках. У російських університетах допускається обсяг до десяти сторінок.

2. Конкретна тема і підкреслено суб'єктивна її трактування

Тема есе завжди конкретна. Воно не може містити багато тем чи ідей (думок), і відображає тільки один варіант, одну думку. І розвиває її. Це відповідь на одне питання.

3. Вільна композиція - важлива особливість жанру.

Дослідники відзначають, що есе за своєю природою влаштовано так, що не терпить ніяких формальних рамок. Воно нерідко будується всупереч законам логіки, підпорядковується довільним асоціаціям, керується принципом "Все навпаки".

4. Невимушеність розповіді.

Автору такого твору важливо встановити довірчий стиль спілкування з читачем; щоб бути зрозумілим, він уникає навмисно ускладнених, неясних, зайво строгих побудов. Дослідники відзначають, що хороше есе може написати тільки той, хто вільно володіє темою, бачить її з різних сторін і готовий пред'явити читачеві не вичерпний, але багатоаспектний погляд на явище, яке стало відправною точкою його роздумів.

5. Схильність до парадоксів

Есе покликане здивувати читача (слухача) - це, на думку багатьох дослідників, його обов'язкова якість. Відправною точкою для роздумів, нерідко є афористичний, яскраве висловлювання або парадоксальне визначення, буквально зіштовхують на перший погляд безперечні, але взаємовиключні один одного твердження, характеристики, тези.

6. Внутрішнє смислове єдність

Можливо, це один з парадоксів жанру. Вільне по композиції, орієнтоване на суб'єктивність, твір водночас володіє внутрішнім смисловим єдністю, тобто узгодженістю ключових тез і тверджень, внутрішньою гармонією аргументів і асоціацій, несуперечливістю тих суджень, в яких виражена особистісна позиція автора.

7. Орієнтація на розмовну мову

У той же час необхідно уникати вживання сленгу, шаблонних фраз, скорочення слів, надто легковажного тону. Мова, що вживається при написанні, повинна сприйматися серйозно.

Важливо визначити (усвідомити) тему, бажаний обсяг і цілі кожного параграфа.

Почніть з головної ідеї або яскравої фрази. Завдання - відразу захопити увагу читача (слухача). Тут часто застосовується порівняльна алегорія, коли несподіваний факт або подію зв'язується з основною темою.

Правила написання есе

- З формальних правил можна назвати тільки одне - наявність заголовка.
- Внутрішня структура може бути довільною. Оскільки це мала форма письмової роботи, то не потрібно обов'язкове повторення висновків наприкінці, вони можуть бути включені в основний текст або в заголовок.
- Аргументація може передувати формулюванню проблеми. Формулювання проблеми може збігатися з остаточним висновком.
- На відміну від реферату, який адресований будь-якому читачеві, тому починається з "Я хочу розповісти про ..." , а закінчується "Я прийшов до наступних висновків ..." , есе - це репліка, адресована підготовленому читачеві (слухачеві). Тобто людині, яка в загальних рисах вже представляє, про що піде мова. Це дозволяє автору зосередитися на розкритті нового і не захаращувати виклад службовими деталями.

Помилки.

На відміну від тестів, есе не припускають формату multiple - choice (коли вам на вибір пропонується кілька варіантів відповіді). Написання не обмежена за часом, ви можете переписувати його багато разів, попросити друзів прочитати його. Скористайтеся всіма можливостями і постарайтеся уникнути поширених помилок.

1. Погана перевірка.

Не думайте, що можна обмежитися лише перевіркою правопису. Перечитайте і переконайтеся в тому, що там немає будь-яких двозначних виразів, невдалих обертів і т. д.

2. Стомлюючі передмови. Недостатня кількість деталей.

Занадто часто цікаве есе програє в тому, що являє собою перерахування тверджень без ілюстрації їх прикладами. Для нього характерні звичайні кліше: важливість старанної роботи і завзятості, навчання на помилках і т. д.

3. Багатослівність.

Есе обмежені певною кількістю слів, тому необхідно розумно розпорядитися цим обсягом. Іноді це означає відмову від якихось ідей або подробиць, особливо, якщо вони вже десь згадувалися або не мають безпосереднього відношення до справи. Такі речі тільки відволікають увагу і затьмарюють основну тему.

4. Довгі фрази.

Чим довше речення, тим краще - так вважають деякі студенти. Однак це далеко від істини. Довгі фрази ще не доводять правоту автора, а короткі речення часто робляють більший ефект. Найкраще, коли довгі фрази чергуються з короткими. Спробуйте прочитати есе вголос. Якщо відчуєте, що у вас перехоплює подих, розбийте параграф на дрібніші абзаци.

Коли ви закінчите писати, зробіть таку вправу. Присвойте кожному абзацу букву: або S (short), або M (medium), або L (long) . S - менше 10 слів, M - менше 20 слів, L - 20 і більше слів.

Правильним є наступний або схожий порядок букв - MSMLM S.

Неправильним є така послідовність: SSSMLL L.

Не перевантажуйте есе.

Уникнувши подібних поширених помилок, ви зможете запевнити викладача у вашій компетентності у запропонованій темі.

Самостійна робота за темою

Етнопсихологія як галузь психологічної науки (8 год.)

Слухачам пропонується написати есе на тему: «Чому потрібно вивчати свій родовід?»

Самостійна робота за темою

Методологічні засади етнопсихологічного дослідження (10 год.)

Слухачам пропонується знайти та проаналізувати сучасні етнопсихологічні дослідження. Визначити методологічні засади, методи дослідження. Створити презентацію PowerPoint за результатами розглянутого дослідження.

Самостійна робота за темою

Історія становлення етнопсихології (8 год.)

Слухачам пропонується ознайомитися з історичними віхами розвитку та становлення етнопсихології як науки в межах вітчизняних та закордонних досліджень. Виділити та занотувати основні етапи історії розбудови етнопсихологічної науки.

Самостійна робота за темою

Культура як основний чинник диференціації народів (10 год.)

Слухачам пропонується написати 3 есе на такі теми:

«Національні ритуали українського народу» (за твором М.В.Гоголя «Вечера на хуторі Близдиканька»)

«Психологічний аналіз образів-символів, які відображені у народних піснях».

«Прояв етнічних архетипів у фольклорі»

Самостійна робота за темою

Етнопсихологічні аспекти особистості (10 год.)

В межах вивчення теми етнопсихологічні аспекти особистості слухачам пропонується підібрати за творами двох українських (або зарубіжних) письменників психологічний опис українця (або будь-якого іншого етнофора) та провести порівняльний аналіз цих образів. В ході оцінювання виконання завдання буде враховуватись, по-перше, наявність цитат опису, по-друге, детальність порівняльного аналізу, та, по-третє, наявність психологічного підґрунтя проведеного аналізу.

Самостійна робота за темою

Психологія міжетнічних відносин (10 год.)

З метою формування практичних вмінь та навичок роботи з етнопсихологічною проблематикою слухачам пропонується розробити структуру тренінгової програми або фрагменту тренінгу міжетнічної взаємодії (аспект проблематики можна обрати за власним бажанням). Завдання повинно бути виконано відповідно до вимог, які висуваються до розробки тренінгів (див Додаток).

Самостійна робота за темою

Національно-культурна специфіка мовленнєвого спілкування (8 год.)

Слухачам пропонується визначити загальнолюдські та національно-культурні особливості спілкування. Ознайомитися з нормами ділового етикету різних етносів. Знайти відеороліки, що демонструють особливості невербальної комунікації представників різних етно-культурних груп.

Самостійна робота за темою

Міжетнічні конфлікти (10 год.)

Слухачам пропонується написати 2 есе на такі теми:

«Міжетнічний конфлікт у кінострічці «300 спартанців»», або «Національна ідея» (за мотивами кінострічки «Патріот»)

«Спартанська етнопедagogіка у кінострічці «300 спартанців»», або «Вплив міжстаттевих відносин на особливості спартанського етносу» (за мотивами кінострічки «300 спартанців»)

Індивідуальні завдання

Індивідуальні завдання мають на меті поглиблення, узагальнення та закріплення знань, які слухачі отримують у процесі навчання, а також застосування цих знань на практиці (аналітичні, контрольні, творчі роботи, у т. ч. підготовка конспектів, міні-доповідей, рефератів, опорних схем тощо).

Індивідуальні завдання виконуються слухачами самостійно під керівництвом викладача. Під час вивчення навчальної дисципліни «Етнопсихологія» студентам пропонується виконання окремого виду наукової діяльності за вибором, наприклад, участь у наукових конференціях, олімпіадах, конкурсах з психології тощо.

Для обов'язкового виконання слухачам пропонується виконати такий вид позааудиторної індивідуальної роботи як індивідуальне науково-дослідне завдання, а саме *творчу роботу*.

Метою творчої роботи є самостійний вибір та опанування одного із запропонованих питань, а також систематизація, поглиблення, узагальнення, закріплення та практичне застосування знань студента з навчального курсу в цілому.

№ з/п	Завдання
1	Етнопедagogіка дитинства
2	Роль мови у збереженні етносу
3	Пізнавальні процеси та культура
4	Особистість в культурі (культура за вибором)
5	Мистецтво та творчість у процесі етнізації
6	Психологічні таємниці казок народів світу
7	Психологічний значення танців народів світу
8	Стандарти краси: етнічні особливості
9	Трансформація ініціацій в сучасному суспільстві
10	Великі люди: Завдяки або задля власного етносу
11	Етнокультурні корні сучасного тероризму
12	Сучасна психотерапія для різних культур

Орієнтовна структура творчої роботи має передбачати наявність:

- *вступу* – зазначається тема та її актуальність, мета та завдання роботи;
- *теоретичного обґрунтування* - виклад базових теоретичних положень, законів, принципів, алгоритмів тощо, на основі яких виконується завдання;
- *основних результатів індивідуального завдання та їх обговорення* - подаються якісні результати роботи, схеми, малюнки, моделі, описи, систематизована реферативна інформація та її творчий аналіз тощо;
- *висновків* (із наведенням особистої думки слухача стосовно розглянутого питання);
- *списку використаної літератури*;
- *додатків (за необхідності)*.

Порядок подання та захист індивідуального науково-дослідного завдання:

1. Звіт про виконання творчої роботи подається у вигляді скріплених аркушів формату А4 (реферату) з титульною сторінкою стандартного зразка і внутрішнім наповненням із зазначенням усіх позицій змісту завдання (за об'ємом до 10 арк.)

2. Творча робота подається викладачу, який проводить семінарські, лабораторні та практичні заняття з даної дисципліни за тиждень до семестрового контролю.

3. Оцінка за творчу роботу виставляється на заключному занятті (практичному, семінарському тощо) з навчальної дисципліни на основі попереднього ознайомлення викладача зі змістом індивідуального завдання. Можливий захист завдання шляхом усного звіту слухача про виконану роботу (до 5 хв.).

Методи навчання

Лекції із застосуванням презентацій, лекції-діалоги, дебати, дискусії, круглі столи, рольові і ділові ігри, кейс-стаді, вправи.

Методи контролю

поточні опитування на семінарських та практичних заняттях, оцінка якості виконання практичних завдань, тестові завдання (модульний контроль), підсумкова творча та наукова робота. До підсумкового контрольного випробування допускаються студенти, що прослухали лекційний курс, брали активну участь у практичних заняттях і захистили творчу роботу із запропонованої теми.

Критерії оцінювання за різними видами роботи

Вид роботи	бали	Критерії
Практичні заняття	0 балів	Студент не бере участі в практичному занятті, є лише спостерігачем.
	1 бал	Студент бере активну участь у практичному занятті. Висловлює власні міркування, наводить доцільні приклади.
Індивідуальне навчально-дослідне завдання	0 балів	Завдання не виконано.
	1 бал	Завдання виконано формально, стандартними книжковими фразами, без власних роздумів.
	2 бали	Завдання виконано з творчим підходом, містить нешаблонні фрази, розгорнуте, цікаве, відрізняється власними роздумами, висновками.
Контрольна модульна робота	0 балів	Відповіді на запитання неправильні.
	1 бал	Відповіді на запитання загалом правильні, проте наявні помилки у визначеннях.
	2 бали	Відповіді на запитання правильні, повні, обґрунтовані, логічно побудовані.

Критерії оцінювання підсумкового контролю (екзамен)

бали	Критерії
0 балів	Відповіді на запитання відсутні.
1-5 балів	Відповіді на запитання неповні, невпевнені. Відсутні приклади практичного використання.
6-10 балів	Студент не вміє логічно думати, робити власні висновки. Відповіді на запитання формальні, книжкові. Не наведено прикладів практичного використання в освітньому процесі
11-15 балів	Відповіді на запитання загалом правильні, проте наявні помилки у визначеннях. Студент намагається робити власні висновки, наводить приклади практичного використання в освітньому процесі.
16-20 балів	Студент уміє розмірковувати, робити власні висновки. Відповіді на запитання повні, обґрунтовані, логічно побудовані, з прикладами практичного використання.

Критерії оцінювання за всіма видами контролю

Сума балів	Критерії оцінки
Відмінно (90 – 100 А)	<p>Здобувач вищої освіти має ґрунтовні знання теоретико-методологічних засад становлення та розвитку етнопсихології. На високому рівні визначає основні чинники диференціації народів, визначає етнічну ідентичність. Аргументовано пояснює різницю між етнічною свідомістю та самосвідомістю. Має ґрунтовні знання етнопсихологічних аспектів особистості. Доказово описує національний характер та ментальність. Переконаливо пояснює психологію міжетнічних конфліктів. Усні відповіді повні, логічні й обґрунтовані.</p> <p>На високому рівні вміє:</p> <p>На високому рівні виявляє вміння аналізувати специфіку соціальних та етнічних стереотипів, упереджень. Виявляє вміння розробляти рекомендації щодо зміни наявних небажаних соціальних, етнічних стереотипів, упереджень. Виявляє вміння використовувати психологічні методи аналізу основних життєвих потреб вимушених мігрантів, інших проблемних соціальних та етнічних груп. На високому рівні вміє забезпечувати роботу системи психологічних служб, що здійснюють допомогу населенню.</p>
Добре (82-89 В)	<p>Здобувач вищої освіти має достатні знання теоретико-методологічних засад становлення та розвитку етнопсихології. На достатньому рівні визначає основні чинники диференціації народів, визначає етнічну ідентичність. В цілому пояснює різницю між етнічною свідомістю та самосвідомістю, проте подекуди губиться. Має достатні знання етнопсихологічних</p>

	<p>аспектів особистості. Описує національний характер та ментальність, проте не завжди аргументовано. В цілому пояснює психологію міжетнічних конфліктів. Усні відповіді повні, логічні, натомість не завжди обґрунтовані.</p> <p>На високому рівні вміє:</p> <p>На достатньому рівні виявляє вміння аналізувати специфіку соціальних та етнічних стереотипів, упереджень. Виявляє вміння розробляти рекомендації щодо зміни наявних небажаних соціальних, етнічних стереотипів, упереджень, однак не досить чітко їх презентує. В цілому виявляє вміння використовувати психологічні методи аналізу основних життєвих потреб вимушених мігрантів, інших проблемних соціальних та етнічних груп, проте іноді виявляє невпевненість. На достатньому рівні вміє забезпечувати роботу системи психологічних служб, що здійснюють допомогу населенню.</p>
<p>Добре (74-81 C)</p>	<p>Здобувач вищої освіти має знання про теоретико-методологічні засади становлення та розвитку етнопсихології. Визначення основних чинників диференціації народів викликає певні труднощі. У визначенні етнічної ідентичності припускається певних помилок. В цілому пояснює різницю між етнічною свідомістю та самосвідомістю, проте подекуди губиться. Має знання про базові етнопсихологічні аспекти особистості. Описує національний характер та ментальність, проте не завжди аргументовано. В цілому пояснює психологію міжетнічних конфліктів. Усні відповіді цілком логічні, проте не завжди повні й аргументовані.</p> <p>На середньому рівні вміє:</p> <p>На середньому рівні володіє вміннями аналізувати специфіку соціальних та етнічних стереотипів, упереджень. Не завжди виявляє вміння розробляти рекомендації щодо зміни наявних небажаних соціальних, етнічних стереотипів, упереджень. Здатний використовувати психологічні методи аналізу основних життєвих потреб вимушених мігрантів, інших проблемних соціальних та етнічних груп, натомість потребує незначної допомоги з боку викладача. Не завжди виявляє вміння забезпечувати роботу системи психологічних служб, що здійснюють допомогу населенню.</p>
<p>Задовільно (64-73 D)</p>	<p>Здобувач вищої освіти має недостатні знання про теоретико-методологічні засади становлення та розвитку етнопсихології. У визначенні основних чинників диференціації народів припускається значних помилок. Визначення етнічної ідентичності викликає труднощі. Описує різницю між етнічною свідомістю та самосвідомістю, проте не може її пояснити. Має знання про базові етнопсихологічні аспекти особистості, іноді</p>

	<p>припускається несуттєвих помилок. Опис національного характеру та ментальності викликає труднощі. Має недостатні знання про психологію міжетнічних конфліктів. Усні відповіді не повні, здобувач вищої освіти ускладнюється в їх обґрунтуванні.</p> <p>На задовільному рівні вміє:</p> <p>На задовільному рівні володіє вміннями аналізувати специфіку соціальних та етнічних стереотипів, упереджень. Не завжди виявляє вміння розробляти рекомендації щодо зміни наявних небажаних соціальних, етнічних стереотипів, упереджень (не виявляє творчого підходу). Здатний використовувати психологічні методи аналізу основних життєвих потреб вимушених мігрантів, інших проблемних соціальних та етнічних груп, натомість потребує значної допомоги з боку викладача. Не завжди виявляє вміння забезпечувати роботу системи психологічних служб, що здійснюють допомогу населенню.</p>
<p>Задовільно (60-63 E)</p>	<p>Здобувач вищої освіти на репродуктивному рівні має знання про теоретико-методологічні засади становлення та розвитку етнопсихології. У визначенні основних чинників диференціації народів припускається суттєвих помилок. Визначення етнічної ідентичності викликає значні труднощі. Недостатньо описує різницю між етнічною свідомістю та самосвідомістю, припускається суттєвих помилок. На низькому рівні має знання про базові етнопсихологічні аспекти особистості. Опис національного характеру та ментальності викликає значні труднощі. Має обмежені знання про психологію міжетнічних конфліктів. Усні відповіді не повні й не обґрунтовані.</p> <p>На низькому рівні володіє вміннями:</p> <p>На низькому рівні володіє вміннями аналізувати специфіку соціальних та етнічних стереотипів, упереджень. Не виявляє здатності розробляти рекомендації щодо зміни наявних небажаних соціальних, етнічних стереотипів, упереджень. Має значні труднощі у використанні психологічних методів аналізу основних життєвих потреб вимушених мігрантів, інших проблемних соціальних та етнічних груп. Не завжди доцільно вміє забезпечувати роботу системи психологічних служб, що здійснюють допомогу населенню.</p>
<p>Незадовільно (35-59 FX)</p>	<p>Здобувач вищої освіти має фрагментарні знання про теоретико-методологічні засади становлення та розвитку етнопсихології. У визначенні основних чинників диференціації народів припускається грубих помилок. Не володіє знаннями щодо етнічної ідентичності. Фрагментарно описує різницю між етнічною свідомістю та самосвідомістю, припускається грубих помилок. Має фрагментарні знання про базові етнопсихологічні</p>

	<p>аспекти особистості. Опис національного характеру та ментальності викликає суттєві труднощі. Має часткові знання про психологію міжетнічних конфліктів. Усні відповіді часткові, не обґрунтовані.</p> <p>Не володіє вміннями:</p> <p>Не вміє аналізувати специфіку соціальних та етнічних стереотипів, упереджень. Не виявляє здатності розробляти рекомендації щодо зміни наявних небажаних соціальних, етнічних стереотипів, упереджень. Не вміє використовувати психологічні методи аналізу основних життєвих потреб вимушених мігрантів, інших проблемних соціальних та етнічних груп. Не завжди доцільно вміє забезпечувати роботу системи психологічних служб, що здійснюють допомогу населенню.</p>
--	--

Засобами діагностування результатів навчання виступають контрольні модульні роботи, усне опитування, індивідуальні навчально-дослідні завдання (есе, презентації, рецензії, сценарії), екзамен.

Розподіл балів, які отримують студенти за результатами поточного і підсумкового контролю

Поточний контроль (практичні (семінарські, лабораторні) заняття, самостійна робота, контрольні модульні роботи навчально-дослідні завдання тощо)			Екзамен	Сума
Модулі	Бали	Разом		
Змістовий модуль 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ЕТНОПСИХОЛОГІЇ			0-20	0-100
Тема 1.	0-2	0-22		
Тема 2.	0-2			
Тема 3.	0-18			
Змістовий модуль 2. ПСИХОЛОГІЧНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ ЕТНОФОРІВ				
Тема 4.	0-6	0-28		
Тема 5.	0-6			
Тема 6.	0-16			
Змістовий модуль 3. СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ МІЖОСОБИСТІСНИХ ТА МІЖЕТНІЧНИХ ВІДНОСИН				
Тема 7.	0-6	0-30		
Тема 8.	0-24			

Питання до самоконтролю:

1. Взаємозв'язок між культурою та етносом.
2. Вивчення великих груп у психології.
3. Відмінності між архетипом і ментальністю.
4. Дослідження закономірностей соціальних явищ. Психологія натовпу.
5. Дослідження первісних культур.
6. Етапи розвитку міжетнічних відносин.
7. Етнічна свідомість у структурі свідомості особистості.
8. Етнічні стереотипи: поняття, види, властивості.
9. Етнічно-зумовлені властивості особистості.
10. Етноментальність. Чинники її розвитку.
11. Завдання та функції етнопсихології.
12. Зв'язок етнопсихології з іншими науками.
13. Культура як психологічне поняття.
14. Культурний шок і його симптоми.
15. Ментальність українського народу.
16. Методи вивчення культури.
17. Методи етнопсихології.
18. Мовознавчі дослідження етнічної самобутності.
19. Наслідки міжкультурних контактів для груп та індивідів.
20. Наслідки міжкультурної взаємодії для індивіда.
21. Національна упередженість як результат неадекватних стереотипів.
22. Національні почуття.
23. Нація. її ознаки.
24. Основні підходи до вивчення національного характеру.
25. Основні форми існування етносу та їх характеристика.
26. Поняття етнічної маргінальності.
27. Поняття етнічної свідомості, самосвідомості та їх співвідношення.
28. Поняття ментальності, її структура.
29. Поняття міжетнічних відносин. Типи міжетнічних відносин.
30. Поняття національного характеру у філософії та психології.
31. Поняття, типи, етапи становлення етнічної ідентичності.
32. Проблема зміни етнічної ідентичності.
33. Процес етнічної самоідентифікації.
34. Психологічна характеристика етносу.
35. Психологія народів та історична психологія.
36. Розвиток вітчизняної етнопсихології.
37. Способи існування етносів.
38. Способи попередження міжетнічних конфліктів
39. Стратегії підтримання етнічної ідентичності.
40. Сучасне розуміння предмету етнопсихології.
41. Теорії виникнення міжетнічних конфліктів.
42. Функції культури та чинники, що визначають її специфічність.
43. Чинники адаптації до нового культурного середовища.

44. Чинники впливу на процеси адаптації до нового культурного середовища.
45. Міжетнічні конфлікти: сутність, чинники.
46. Способи попередження міжетнічних конфліктів.
47. Способи урегулювання міжетнічних конфліктів.
48. Види та стадії міжетнічних конфліктів.
49. Теорії виникнення міжетнічних конфліктів.
50. Міжкультурна адаптація та її етапи.
51. Наслідки міжкультурних контактів для груп та індивідів.
52. Підготовка до міжкультурної взаємодії.
53. Адаптація, аккультурація і пристосування.
54. Культурний шок і його симптоми.
55. Чинники адаптації до нового культурного середовища.
56. Наслідки міжкультурної взаємодії для групи.
57. Наслідки міжкультурної взаємодії для індивіда.
58. Концепція стратегій аккультурації Дж. Беррі.

Рекомендована література

Основна література

1. Павленко В. М. Етнопсихологія : підручник. Харків : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2019. 448 с.
2. Савицька О.В., Співак Л.М. Етнопсихологія: Навч.посібн. К. : Каравела, 2011. 264 с.
3. Пірен М. Етнопсихологія: підручник. Університет «Україна», 2011. 526 с.
4. Крысько В.Г. Этническая психология. Учебное пособие Серия: Высшее профессиональное образование. Издательство: Академия, 2008 г. 320 с.
5. Львовичкіна А.М. Етнопсихологія: Навч. Посібник. К. : МАУП, 2002. 144с.

Допоміжна література

1. Гнатенко П.И. Национальная психология. Монография. Днепропетровск, 2000.
2. Губко О. Психологія українського народу: Наук. Дослідження: В 4 кн. Психологічний склад праукраїнської народності. Кн. 1. 400с.
3. Гумилев Л.Н. От Руси к России. М.: ООО «Издательство АСТ», 2002.
4. Данилюк І.В. Дослідження етнопсихологічних феноменів західноукраїнськими вченими. *Практична психологія та соціальна робота*. 2008. № 9. С. 65-72
5. Данилюк І.В. Етнічна психологія як галузь наукового знання: монографія. К.: Самміт Книга, 2010.- 432с.
6. Етичний кодекс психолога. *Психолог*. 2004. №43 (139). С.1-4.
7. Кривонос І.В. До джерел української етнопсихології. *Педагогіка і психологія*. 2007. № 2. С. 119-125
8. Кривонос І.В. Методика реконструювання українського національного характеру за творами художньої літератури. (етнопсихологія). *Практична психологія та соціальна робота*. 2007. № 7. С. 62-68
9. Кривонос І.В. Проблема визначення національного характеру в системі етнопсихологічних понять. *Наука і освіта*. 2009. № 3. С. 21-26
10. Куєвда В. Національні психотипи у творчості Т. Шевченка. (Початок). *Практична психологія та соціальна робота*. 2007. № 11. С. 52-57
11. Кузнецова Т.В. Психологія культури : Курс лекцій. К.: МАУП, 2006. 152 с.
12. Резников Е.Н. Теоретические и методологические проблемы этнической психологии: монография. Мн.: Изд. центр БГУ, 2006. 440с.
13. Скребец В.А. Экологическая психология: Учеб. пособие. — К.: МАУП, 1998.
14. Туріщева Л.В. Які ми? Етнопсихологічна характеристика українців. *Історія та правознавство*. 2009. № 2. С. 2-5
15. Україна на зламі тисячоліть: історичний екскурс, проблеми, тенденції та перспективи. К.: МАУП, 2000.
16. Цюрупа М.В. Основи конфліктології та теорії переговорів: Навчальний посібник. К.: Кондор, 2004. 172 с.

17. Чепан М. Етнопсихологічний вимір цивілізаційного поступу: монографія. К.: Пед. Думка, 2008. 104с.
18. Этнопсихологические проблемы вчера и сегодня: Хрестоматия / Сост. К.В.Сельченко. Мн. : Харвест, 2004.

Інформаційні ресурси в інтернеті

- <http://www.concourt.am/hr/rus/indtop.htm> - Международные документы по правам человека
- http://www.echr.coe.int/Documents/Convention_RUS.pdf - Европейская конвенция по правам человека
- http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/geneva_civilian.shtml - Всеобщая декларация прав человека
- www.mon.gov.ua
- www.nau.kiev.ua
- www.apsu.org.ua
- www.voppsy.ru
- www.ido.edu.ru
- www.psylib.ukrweb.net
- www.ido.edu.ru/psychology/pedagogical_psychology
- www.ido.edu.ru/psychology
- www.auditorium.ru);
- бібліотеки університету;
- електронної бібліотеки;
- журналів: "Педагогіка і психологія", "Вища освіта України", "Практична психологія і соціальна робота", ін. періодичних видань.

ДОДАТКИ

Додаток А ЕТНОПСИХОЛОГІЧНИХ ГЛОСАРІЙ

Автономізація - становлення самобутності, унікальності етносу.

Автостереотипи - стійкі уявлення етносу про свої якості.

Адаптація етнічна - пристосування індивіда чи групи до умов етнічної середовища.

Аккультурація - процес придбання одним етносом тих чи інших форм культури іншого народу, що відбувається в результаті спілкування цих народів.

Акметична фаза - друга фаза етогенезу, у якій пасіонарна напруженість досягає максимуму, період громадянських воєн і смуги (Л.М.Гумільова).

Анімізм - віра в духовні істоти, душі і духів, одна з первинних форм релігії.

Антропогенез - вчення про походження людини.

Апартеїд - принцип роздільного проживання представників різних етнорасових груп.

Архетип - несвідома базова схема уявлень, тенденція до утворення спільних для людей уявлень незалежно від їх етнічної приналежності, мови, культурних традицій, рівня психічного розвитку і т. д.

Асиміляція - тип етнічних процесів, що представляють собою взаємодію двох етносів, в результаті якого один з них поглинається іншим і втрачає етнічну ідентичність. Може відбуватися як природним, так і насильницьким шляхом.

Біженець - особа, вимушене під загрозою життя емігрувати в іншу державу і отримує там, відповідно до міжнародних договорів (Конвенція 1951 року, Протокол 1967 р. та ін.) і національним законодавством, певний статус.

Білінгвізм - функціонування двох мов для обслуговування потреб етнічного колективу та його окремих членів ; відрізняється від простого знання ще однієї мови нарівні з рідним і припускає можливість користуватися різними мовами в різних життєвих ситуаціях.

Валова міграція - загальна чисельність мігрантів, що включає в себе як прибувають до країни, так і вибувають з неї за певний проміжок часу.

Відтворення населення - постійне оновлення народонаселення в результаті процесів народжуваності і смертності, а для окремих регіонів - і міграції. У вузькому розумінні - відновлення поколінь людей (змінюваність поколінь) в результаті народжень і смертей. Виділяють звужене, просте і розширене відтворення населення.

Вимушена міграція - переселення людей як за межі тієї чи іншої країни, так і всередині неї, обумовлене причинами (політичними, національними, расовими, військовими, екологічними), які ставлять під загрозу людське життя і вимагають швидкого рішення про міграцію.

Вимушений переселенець - особа, вимушене під загрозою життя покинути постійне місце проживання в межах країни.

Геноцид - винищення окремих груп населення за расовими, національними або релігійними мотивами.

Геополітика - наука про географічну детермінації етнополітичних процесів у державі та про міждержавні стосунки.

Геостратегія - військові аспекти геополітики.

Геронтологія - галузь наукового знання про тривалість життя і старінні живих організмів стосовно розвитку націй і національних взаємин.

Гетерогенність - неоднорідність етносу за складом населення.

Гетто - спочатку частина міста, відведена для поселення євреїв ; позначення району міста, в якому селяться певні етнічні меншини, нерідко скривджені або відчують соціальний дискомфорт в іноетнічному оточенні.

Гомеостатичний етнос - етнос, що знаходиться в стані рівноваги з природою, що відноситься до неї дбайливо.

Гомогенність - однорідність етносу за складом населення.

Держава - нація - світська держава з яскраво вираженим централізмом. Політичне утворення, в якому державні форми призводять до народження етносу та його культури.

Демографічна політика - цілеспрямована діяльність державних органів та інших соціальних інститутів у сфері регулювання процесів відтворення населення.

Демографічний вибух - швидке зростання чисельності світового населення, обумовлений збереженням щодо високої народжуваності і різким зниженням смертності (наприклад, високі темпи зростання чисельності населення, 2,5-3,5 % на рік, спостережувані з кінця 1950 -х рр.. В країнах, що розвиваються).

Демографічна криза - різке зменшення чисельності народонаселення, обумовлене, зокрема, депопуляцією.

Демографія - наука про народонаселення, що вивчає відтворення населення, чисельність, структуру і розселення населення, які у них зміни, причини і наслідки цих змін.

Депопуляція - систематичне зменшення чисельності населення як наслідок звуженого відтворення, коли наступні покоління чисельно менше попередніх, смертність перевищує народжуваність, висока чисельність емігрантів.

Депортація - насильницьке переселення населення в межах країни чи за межі країни або виселення певної групи.

Десегрегація - усунення сегрегації, відмова від політики, що розділяє населення за расовою ознакою.

Деетнізації - процес втрати етносом або його окремими представниками своїх етнічних рис ; починається з втрати рідної мови, потім національної самосвідомості та етнічної ідентифікації.

Діаспора - частина населення міста, що проживає за межами країни свого походження. Діаспори утворювалися в результаті насильницького виселення, загрози геноциду та інших соціальних причин.

Дивергенція етнічна - розпад етнічної системної цілісності з втратою відчуття компліментарності на заданому рівні етнічної ієрархії.

Динамічний етнос - етнос, що розвивається за рахунок підкорення і руйнування природи.

Дискримінація - обмеження або позбавлення прав певної категорії громадян за ознакою расової чи національної приналежності, за ознакою статі, по релігійними та політичними переконаннями і т. д.

Ідентифікація - перенесення особистісних якостей іншої людини на себе, прагнення актуалізувати у своїй особистості ті ж якості, яким володіє вибраний зразок.

Іммігрант - іноземець, який прибув в яку-небудь країну на постійне проживання.

Імміграція - в'їзд в країну іноземних громадян з метою постійного у ній проживання і, як правило, отримання її громадянства.

Імперія - державне утворення, що об'єднує кілька етносів під егідою універсальної ідеї релігійного, етичного чи ідеологічного характеру.

Індивідуалізація - процес становлення особистості шляхом відбору інформації, одержуваної з навколишнього середовища, і виробництва нових духовних цінностей, значущих для суспільства.

Інструменталізм - підхід до визначення етносу і етнічності, який робить акцент не на об'єктивній основі існування етносу, а лише на ту роль, яку він виконує в культурі.

Інтенсивність міграції - характеристика частоти міграції в певних територіально-демографічних групах. Виражається правильної дробом, чисельник якого - кількість мігрантів (прибулих, вибулих або їх сума), а знаменник - середня чисельність населення за певний період.

Історична пам'ять етносу - найважливіший компонент духовної культури етносу, що дозволяє підтримувати безперервність етнічної еволюції, спадкоємність культури етносу і передавати її наступним поколінням.

Каста - замкнута група людей, у яких склалися специфічні традиції, норми, поведінка і стиль життя.

Когорта - сукупність людей, у яких в один і той же період часу відбулося певне демографічне подія (наприклад; група осіб, що вступили в шлюб протягом календарного року, і т. д.).

Колонія - територія, підконтрольна метрополії, відокремленої водним простором. Розглядається як тимчасова і зовнішня база, відчужена від загального геополітичного простору метрополії.

Колоніалізм - політичне, економічне й духовне поневолення країн, як правило, менш розвинених у соціально-економічному відношенні.

Компліментарність - взаємна симпатія (антипатія) індивідів, що визначає поділ на «своїх» і «чужих».

Конвенціональні ролі - ролі, пов'язані з офіційними вимогами організації.

Конвергенція - сходження, зближення.

Конвіксія - група людей зоднохарактерним побутом і сімейними зв'язками, інколи переходить в субетнос (термін Л. М. Гумільова).

Конкердація - процес формування установок, інтересів, умінь і навичок особистості, що дозволяють їй здійснювати свою життєдіяльність узгоджено з діяльністю інших членів суспільства.

Консолідація - зміцнення, зміцнення, об'єднання окремих осіб, груп, організацій для посилення боротьби за спільні цілі.

Конформізм - пристосуванство, пасивне прийняття існуючого порядку речей, пануючих думок і т. п.

Консорція - група людей, об'єднаних на короткий час однією історичною долею (термін Л. М. Гумільова).

Корінний етнос - аборигенний народ, провідний племінний спосіб життя.

Космополітизм - заперечення національної окремішності, обмеженості і замкнутості, прагнення до створення наднаціональних товариств, до світу без державних кордонів.

Ксенофобія - вороже ставлення до іноземців і до всього чужого - мови, способу життя, стилю мислення і т. п..

Культуризація - процес засвоєння індивідом цінностей і досвіду інших соціумів і етносів.

Культурна дистанція - ступінь близькості чи віддаленості культур.

Культурний релятивізм - затвердження рівноправності всіх типів культур, відмова від виділених систем культурних цінностей.

Летальність - відношення кількості людей, померлих з якоїсь причини (хвороби, поранення і т. п.), до кількості людей, що вижили. Один з показників якості та ефективності роботи лікувально-профілактичних установ.

Магія - загальне позначення обрядів, в основі яких лежить віра в надприродне вплив людини на предмети природи, тварин та інших людей; нерозривно пов'язана з міфологією.

Міжгрупова дискримінація - встановлення відмінностей між власною і чужою групою, нерідко набуває яскраво виражену оцінну забарвлення.

Міжетнічна комунікація - обмін між двома або більше етнічними спільнотами, матеріальними і духовними продуктами їх культурної діяльності, здійснюваної в різних формах.

Менталітет - відносно цілісна сукупність думок, вірувань, що створюють картину світу і скріплюють єдність культурної традиції або будь-якої спільноти.

Меншість етнічна - група людей тієї чи іншої етнічної приналежності, істотно поступається за своєю чисельністю навколишньому її іноетнічному населенню.

Метис - нащадок від шлюбу між представниками різних людських рас.

Міграція населення - рух людей через кордони тих чи інших територій з метою постійного перебування, відносно тривалого або короткого перебування на новому місці проживання або прикладання праці. Розрізняють міжнародну і внутрішню міграцію населення.

Моногамія - одношлюбність, форма шлюбу, що припускає стійке співжиття одного чоловіка з однією жінкою.

Народ - суб'єкт історії; сукупність класів і соціальних груп суспільства; населення держави, країни.

Народність - етнічна спільність людей, історично наступна за плем'ям і передре нації. Виникає в результаті змішування племен і освіти племінних союзів

в період розкладання первіснообщинного ладу і затвердження приватновласницьких відносин.

Натуралізація - процес вживання іммігранта в нове, іншомовне оточення, освоєння ним нових форм спілкування, культури, правил гуртожитку.

Націоналізм - ідеологія, суспільна психологія, політика і суспільна практика, сутністю якої є ідеї національної винятковості, відособленості, зневаги і недовіри до інших націй і народностей.

Національна ідеологія - теоретично оформлена система поглядів етнофора на національні проблеми, національні інтереси, національні цінності, вироблювана державою і суспільством в особі соціальних інститутів.

Національна психологія - стихійно виникає сукупність почуттів, настроїв, потреб, що реалізуються переважно всередині етнічної спільності.

Національна самосвідомість - усвідомлення індивідом належності до певної нації як до соціально-економічної та політичної спільності.

Національний смак - історично сформоване своєрідне розуміння прекрасного і потворного більшістю представників нації.

Нація - історичний тип етносу, що представляє собою соціально-економічну цілісність, яка складається і відтворюється на основі спільності території, економічних зв'язків, мови, деяких особливостей культури, психологічного складу і етнічної самосвідомості.

Негритюд - вчення про особливу сутності африканської культури, її виділення в якості ідеалу і зразка, еталона для всіх інших, передусім європейських, культур.

Обскурація - старість етносу, наступаюча після 1100 років його існування (термін Л. М. Гумільова).

Суспільство - результат розпаду общинних утворень. На відміну від громади, принципово ділимо на атомарних членів (індивідів), регулюється традицією.

Об'єктивна етнопсихологічна маргінальність - засвоєння цінностей, норм та ідеалів різних культур, що не викликає у людини відчуття кризи особистості.

Пасіонарії - індивідууми, імпульс поведінки яких значно перевищує імпульс інстинкту самозбереження.

Пасіонарність - здатність і прагнення етнічної спільноти до зміни оточення; рівень активності етнічної спільноти.

Периферія - територія, яка не має самостійної геополітичної орієнтації, віддалена від стратегічної столиці, від імені якої приймаються всі основні геополітичні рішення.

Персоніфікація - перенесення свого «я», своїх особистісних якостей на іншу людину в процесі порівняння себе з ним.

Плем'я - історичний тип етносу, внутрішня структура якого створюється за принципом кровного споріднення; має невелику чисельність, що викликано слабким розвитком продуктивних сил; не має спільної мови і постійної території.

Покоління - сукупність людей, що народилися в один і той же період, що знаходяться в будь-який момент у рівному або майже рівному віці.

Полігамія - багатошлюбність (багатоженство або багатомужство); частіше вживається у значенні багатоженства.

Психічний склад етносу - специфічний спосіб сприйняття і віддзеркалення членами етнічної спільності різних сторін навколишньої дійсності.

Психологічна культура - сукупність наявних у індивіда, групи або етносу уявлень про психіку; використовувані форми регулювання та розвитку психіки.

Психологічна культура етносу - характерні для даного етносу уявлення про психіку, форми регулювання та розвитку психіки.

Раса - історично сформована група людей, об'єднана спільністю походження, що виражається в спільності спадкових, переданих потомству другорядних зовнішніх фізичних особливостей.

Расизм - ідеологія і суспільна психологія, сутністю якої є уявлення про біологічне перевазі або, навпаки, неповноцінності тих чи інших етносів.

Реципрокність - взаємозв'язок, співпраця між віддаленими родичами або індивідами, не пов'язаними відносинами спорідненості; сприяє виживанню цих людей.

Реєміграція - повернення емігрантів на батьківщину.

Рід - кровно-родинна група людей, пов'язана єдиним походженням по материнській чи батьківській лінії.

Народжуваність - процес дітонародження в сукупності людей, складових покоління, або в сукупності поколінь являє собою одну з можливих форм реалізації плодючості.

Сакральна географія - сукупність уявлень про простір у стародавніх. Сучасна геополітика керується типологічно подібним розумінням простору, тільки висловлює це в раціональній природничій формі.

Сакральний - священний, що відноситься до релігійного культу і ритуалу.

Самоідентифікація - соціально-психологічний процес, що представляє собою усвідомлення соціальною групою своєї тотожності (єдності всіх членів на основі яких-небудь ознак), а окремим індивідом - своєї приналежності до певної групи.

Сегрегація - примусове розділення населення на групи за певною соціальною ознакою, найчастіше расовою і етнічною; вид расової дискримінації.

Сепаратизм - соціально-політичні та ідеологічні устремління групи людей до відокремлення однієї частини держави від іншої.

Сепарація - відділення від етносу порівняно невеликої частини, перетворюється з часом в самостійний етнос.

Соціалізація - становлення особистості в процесі засвоєння індивідом основного набору духовних цінностей, вироблених людством.

Соціальна дистанція - ступінь близькості чи віддаленості соціальних або етнічних спільнот, груп, окремих людей.

Соціальна установка - стан психіки, що характеризується готовністю людини реагувати певним чином на те, що пов'язане з актуальною для нього потребою і ситуацією.

Соціальна експансивність - ступінь вираженості і забарвленості соціальних почуттів по відношенню до іншого етносу.

Соціальний контроль - система способів впливу суспільства та соціальних груп на особистість з метою регуляції її поведінки.

Соціальний стереотип - схематизований, спрощений образ якогось явища соціальної дійсності, що фіксує лише деякі, іноді несуттєві, риси.

Соціополітика - вивчення соціальних аспектів держави.

Соціум - велика група людей, об'єднаних на основі спільності території, економіки і політики, що виробила єдині поведінкові вимоги (закони та соціальні норми) до різних сторін життя.

Соціумізація - процес засвоєння індивідом духовних цінностей і досвіду того соціуму, до якого він належить.

Стереотип - схематизована модель, програма поведінки; спрощений образ якогось явища, що фіксує лише деякі, іноді несуттєві, риси.

Субетнос - етнічна система як частина етносу (термін Л. М. Гумільова).

Суперетнос - етнічна система, що складається з декількох етносів, що виникли одночасно в одному регіоні, пов'язаних економічно, ідеологічно і політично (термін Л. М. Гумільова).

Титульний етнос - етнос, що дав найменування того чи іншого національно-державного утворення.

Тотемізм - первинна форма релігії, ототожнюються рід або плем'я з твариною або рослиною, яка вірить в походження свого народу від тотема.

Урбанізація - історичний процес підвищення ролі міста у розвитку суспільства, який виражається у зростанні міст, особливо великих, збільшенні частки міського населення в загальній чисельності населення країни, світу в цілому (якщо в 1800 р. частка міського населення в світі складала близько 3 %, то в 1994 р. - вже 45 %).

Етнічна фрустрація - психологічний стан етнічної групи або спільності, яке характеризується втратою перспективи історичного розвитку, тривогою, невпевненістю в завтрашньому дні, почуттям безвиході.

Людство - спільність людей всіх етносів, що проживають на Землі; все народонаселення планети.

Шовінізм - крайня форма націоналізму, що складається в проповіді національної винятковості і спрямована на розпалювання національної ворожнечі та ненависті.

Цілеспрямованість етнічного колективу - стан колективу, при якому спільна діяльність визначається метою; готовність до досягнення групових цілей соціальної взаємодії.

Ціннісні орієнтації - узагальнена концепція природи, місця в ній, ставлення до людини, тип міжособистісних відносин і відносин людини з навколишнім світом.

Еволюціонізм - напрям у вивченні культур, в основі якого лежить уявлення про еволюційно-прогресивний характер історико-культурного процесу.

Еліта - система, що складається з конкретних особистостей – людей-творців, покликаних ціннісно-атрибутувати, адаптувати етнос, надаючи йому специфічний культурно-етнічний образ.

Еміграція - виїзд з країни в іншу державу з метою постійного проживання, отримання його громадянства.

Епікантус - складка шкіри верхньої повіки у внутрішнього кута ока, що прикриває слізний горбок.

Етнізація - процес засвоєння індивідом духовних цінностей того етносу, до якого він належить.

Етнічна антропологія - галузь наукового знання на стику етнології та антропології, що займається вивченням питань походження етносів, ролі умов соціального життя народів, їх способу життя в різних регіонах світу.

Етнічна домінанта - явище (або комплекс явищ - релігійних, ідеологічних, військових, побутових), що визначає перехід від початкового для процесу етногенезу етнокультурного різноманіття до цілеспрямованої культурної однаковості.

Етнічна ідентифікація - причислення себе до групи людей певної національності.

Етнічна ієрархія - етногенетичну динамічна підпорядкованість етнічних систем різних таксономічних рівнів (рангів).

Етнічна спільність - будь-яка спільність, яка складається на певній території серед людей, що знаходяться між собою в реальних соціально - економічних зв'язках, що говорять на взаємозрозумілих мовах, що зберігають протягом свого життєвого шляху культурну специфіку і усвідомлення себе окремою самостійною групою.

Етнічна парціація - поділ єдиного етносу на кілька більш-менш рівних частин.

Етнічна регенерація - відновлення етнічної структури після соціальних потрясінь.

Етнічна фузія - злиття кількох раніше самостійних народів, споріднених з мови та культури, в новий, більш великий етнос.

Етнічні звичаї і традиції - компоненти психічного складу, об'єктивує суб'єктивні уявлення про норми поведінки, що передаються з покоління в покоління.

Етнічні почуття - емоційне ставлення людей до своєї етнічної спільності та її інтересам, а також до інших етносів і їх інтересам.

Етнічні експектації - орієнтації людини як члена етнічної групи, в основі яких лежать рольова і нормативна регуляції соціальної взаємодії людей.

Етнічний гомеостаз (або гомеостатичний рівень етносу, або статичний стан етносу) - стійкий стан етнічної системи (структури), при якому межі коливання «енергії» обмежені, що визначає етноландшафтної рівновагу і відсутність зміни фаз етногенезу.

Етнічний контакт - процес взаємодії двох і більше етносів чи різних рангів етнічної ієрархії.

Етнічний конфлікт - форма громадянства, політичного або збройного протиборства, в якому сторони або одна зі сторін мобілізуються, діють і страждають за принципом етнічних відмінностей.

Етнічний маргінал - людина, що має батьків різної національності.

Етнічний стереотип - спрощений, схематизований, емоційно забарвлений і надзвичайно стійкий образ будь-якої етнічної групи або спільноти, легко розповсюджуваний на всіх її представників (етнічний образ); схематизована програма поведінки, типова для представників будь-якого етносу.

Етнічний темперамент - зовнішнє вираження національного характеру. Найбільш яскраво проявляється в особливостях спілкування (темп мови, рухи, жести, дистанція та ін.)

Етнічний характер - цілісна структура, що відображає специфіку історично сформованих властивостей психіки, які відрізняють один етнос від іншого.

Етнічна меншина - частина етносу, відокремлена від основного етнічного масиву і яка мешкає в іноетнічному кола; не слід ототожнювати з нечисленними народами.

Етнічна самосвідомість - усвідомлення індивідами приналежності до певної етнічної спільноти.

Етнічне свідомість - сукупність ментальних уявлень етнічної спільноти про своє місце в світі, що включає соціально-психологічні установки та стереотипи.

Етнічність - сукупність характерних, культурних рис, що відрізняють одну етнічну групу від іншої.

Етногенез - процес розвитку етнічної системи від її виникнення до зникнення.

Етнодемографія - наукова дисципліна на стику етнології та демографії, вивчає особливості природного відтворення етносу та динаміки їх чисельності.

Етнолінгвістика - наукова дисципліна на стику етнології та лінгвістики, що вивчає взаємини етнічної культури і мови.

Етногенетична міксація - злиття людей, не пов'язаних спорідненістю, в новий етнос.

Етнографія - частина етнології, описовий рівень досліджень, що фіксує культурно-побутові та соціальні відмінності між народами, і перш за все відмінності неєвропейських народів від європейських.

Етнологічне самосвідомість - усвідомлення індивідами приналежності до певної етнічної спільноти як соціально-економічної та політичної організації.

Етнологія - наука, що вивчає становлення етносфери Землі як результат процесів етногенезу.

Етнонім - самоназва, а також і назва етносу, яке йому дають інші народи.

Етнопсихологічна подвійність - засвоєння цінностей, норм та ідеалів різних культур, що супроводжується яскраво вираженим комплексом суб'єктивного переживання кризи етнічної ідентичності.

Етнос - історично сформована на певній території стійка сукупність людей, що володіють загальними, відносно стабільними особливостями культури (у тому числі мови), а також усвідомленням своєї єдності і відмінності від усіх інших подібних утворень (самосвідомістю), фіксованим у самоназві (етнонімі).

Етіосоціологія - міждисциплінарна наука на стику етнології та соціології, що займається порівняльними дослідженнями соціальних проблем життєдіяльності етносів.

Етнопсихологія - наукова дисципліна на стику етнології та психології, що вивчає психологічні та психічні особливості етносу.

Етносфери - сукупність племен, народів і націй, що населяють Землю.

Етнофор - індивід як носій етнічної свідомості.

Етноцентризм - властивість етнічної самосвідомості сприймати і оцінювати навколишній світ крізь призму традицій і цінностей власного етносу.

Етологія - один з напрямків у вивченні поведінки тварин.

Етос - квінтесенція культури, система ідеалів, цінностей, що домінують в кожній конкретній культурі і контролюючих поведінку її членів.

ЗМІСТ

Пояснювальна записка	3
Опис навчальної дисципліни	4
Основний зміст дисципліни	7
Рекомендована література	33
Додатки	35